

De titels van Montaigne. De Gids, juli-augustus-september 2007

In de vorig jaar verschenen geschiedenis van de naoorlogse Nederlandse literatuur (*Altijd weer vogels die nesten beginnen*) besteedt Hugo Brems nauwelijks aandacht aan het essay. De essayistiek komt (evenals de literaire kritiek) zo nu en dan voorbij in het kielzog van een roman of een poëziebundel, maar als apart genre lijkt zij niet te bestaan. Dat is op z'n zachtst gezegd vreemd. In de beschreven periode (1945-2005) zijn er toch heel wat auteurs opgestaan, die zich in het essay hebben gespecialiseerd, terwijl diverse romanciers en dichters naast hun romans en poëzie een niet te verwaarlozen essayistisch oeuvre hebben voortgebracht.

En zo is het nog steeds. Het essay leeft – zij het meer bij de schrijvers dan bij de lezers. Soms lijkt het wel of iedereen essays schrijft, want bijna al het literair proza dat geen fictie is, geen roman of verhaal, wordt zo genoemd. Krantenstukken, lezingen, columns: zodra ze worden gebundeld, veranderen ze in 'essays'. Toch halen essaybundels zelden hoge oplagen, een tweede druk zit er meestal niet in. Het is niet aan te nemen dat Brems het genre om die reden zo stiefmoederlijk heeft behandeld, getuige de vele bladzijden over poëzie – waar het evenmin bestsellers regent.

Het blijft een rare omissie, al kan ik me wel voorstellen dat het Brems geduizeld zal hebben bij al die naast het hoofdwerk geschreven essays. Het wekt de indruk dat het essay per definitie iets is dat je als auteur 'erbij' doet, gesteld dat het nog mogelijk zou bij zo'n omvangrijke en diverse productie tot een bevredigende definitie te komen. Misschien dat Brems is teruggeschrokken voor dat inflatoire mijnenveld.

Van de redactie van *De Gids* (en van gastredacteur Maarten Asscher) kunnen we dat niet zeggen, want het driedubbele zomernummer van het tijdschrift staat geheel en al in het teken van het essay of liever: van de uitvinder ervan, de zestiende-eeuwer Michel de Montaigne. Wil je weten wat iets precies is, kijk dan naar waar het vandaan komt. Maar de *Gids*-redactie werd kennelijk niet gedreven door bezorgdheid om de toestand van de Nederlandstalige essayistiek, want in het betreffende nummer vinden we niet een serie essays over Montaigne en het essay, maar iets dat nog het meest doet denken aan het 'pak van Sjaalman' (uit Multatuli's *Max Havelaar*) waarmee *De Gids* in het verleden een al even omvangrijke aflevering vulde.

Wat heeft men gedaan? Men heeft de 107 titels van Montaignes essays verdeeld onder evenzoveel (plus één) Nederlandse en Vlaamse auteurs met het verzoek over dezelfde titel een nieuw, eigen essay te schrijven. Het mocht, lees ik in het voorwoord 'Aan de lezer' van Asscher en *Gids*-redacteur Arjen Mulder, geen commentaar op Montaignes tekst worden, zelfs de naam Montaigne kon men maar beter achterwege laten.

Toch krijg je een redelijk beeld van wat tegenwoordig in Nederland en Vlaanderen doorgaat voor essayistiek, ook al ontbreken tal van ervaren beoefenaars van het genre en komen er allerlei auteurs aan het woord die zich gewoonlijk niet aan essays wagen. Dit laatste bevestigt overigens dat voor velen het essay iets is dat

men `erbij' doet. En de ongelofelijke diversiteit van het resultaat maakt het nog lastiger om tot een definitie te komen, althans een definitie die aan alle bijdragen recht doet. Op het eerste gezicht bestaat er alleen in omvang overeenkomst. Anders dan bij Montaigne, die zowel hele korte als hele lange essays schreef, tellen de essays in *De Gids* gemiddeld vier à vijf bladzijden.

Het is de omvang van een fors krantenstuk en veel bijdragen zouden in de krant niet hebben misstaan, op de pagina's van een van de vele bijlagen waar het nieuws en de actualiteit niet alles te zeggen hebben. Hoewel de - neutrale of aan klassieke spreuken ontleende - titels van Montaigne een belemmering vormen, is het opvallend dat menigeen op de een of andere manier bij de actualiteit aansluiting heeft gezocht. Het essay met de titel `Wie een versterking zonder reden hardnekkig blijft verdedigen wordt gestraft' gaat over de Amerikanen in Irak, in `Een eigenaardigheid van bepaalde ambassadeurs' komen de Amerikanen in Afghanistan ter sprake, in `Het uur der onderhandelingen is een uur van gevaar' bespreekt Ed van Thijn wat Wouter Bos van de formatiebesprekingen in 1977 en 1981 had kunnen leren.

Tot voor kort zou men deze teksten nooit `essays' hebben genoemd. Bij Van Thijn is het eerder *business as usual*, net als bij de auteurs (Raymond van den Boogaard en Peter Vermaas, allebei journalist) van de twee andere bijdragen. Hetzelfde geldt voor het vermakelijke stuk van Frits Abrahams over `gematigdheid', dat zo als een - wat langer dan normaal uitgevallen - column op de Achterpagina van deze krant had kunnen worden afgedrukt. Wat maakt deze tekst tot een essay? Toch niets anders dan de titel van Montaigne, dat wil zeggen de context waarin een en ander wordt gepubliceerd.

Dat is iets anders dan een definitie. Of je moet inderdaad alles een `essay' noemen, met als gevolg dat het woord niets meer betekent. In hun korte voorwoord lijken Asscher en Mulder zo'n nietszeggende definitie te huldigen. Tegelijkertijd constateren ze – met kennelijke instemming - een verschuiving binnen de Nederlandse essayistiek van onpersoonlijk naar persoonlijk: het is veel meer dan vroeger om `de eigen ervaring en het persoonlijk inzicht' gaan draaien. Vandaar de huidige belangstelling voor Montaigne, die zichzelf uitdrukkelijk tot hét onderwerp van zijn essays had uitgeroepen.

Volgens de beide redacteuren gaat het hierbij minder om `hoe de wereld in elkaar zit' dan om `hoe de schrijver op die wereld reageert'. Dit alles vanuit het idee `dat het enige wat wij van de wereld kunnen weten is hoe wij haar ervaren'. Omdat dit voor iedereen geldt, krijgt het bijzondere vanzelf een meer algemene strekking. Ook Montaigne meende dat hij door het over zichzelf te hebben uiteindelijk een algemene `condition humaine' zichtbaar kon maken.

Kijk, zo komen we onwillekeurig alsnog in de buurt van een bruikbare definitie, al zou op grond daarvan menig stuk in dit *Gids*-nummer buiten de boot vallen. Omdat het niet meer is dan een geestige pirouette, waarmee op verrassende wijze aan de opgegeven titel wordt beantwoord (Asscher over `verstouwing', K. Michel over `postrijden'), zonder dat er verder veel van belang, bijzonder noch algemeen, mee wordt gezegd. Of omdat de auteur zich enkel tot de

autobiografische anekdote heeft beperkt (P.F. Thomése over 'de onbestendigheid van ons handelen', Willem Otterspeer over 'dronkenschap'). Leuk om te lezen, maar geen essay.

En wat te denken van de cultuurkritische oprispingen, vol voorspelbare klachten en banvloeken (Geert van Istendael over 'een gebrek in ons maatschappelijk systeem', Cyrille Offermans over 'tegen de lediggang')? Of van de leerzame stukken waarin we in kort bestek worden bijgepraat over Cicero (Pieter Steinz over 'Overwegingen aangaande Cicero') of over de opkomst en ondergang van de tank als gevechtswapen (Maarten van Rossem over 'strijdrossen'). In deze op zichzelf boeiende stukken ontbreekt het persoonlijke weer te zeer. Dat is niet te verhelpen door (zoals Van Rossem doet) te beginnen met een persoonlijke ontmoeting met een tank – de onpersoonlijkheid zit in de afwezigheid van een visie, een zichtbare gedachtegang, die de lezer stap voor stap mag meebeleven.

Daarin schuilt wat mij betreft ook het belangrijkste verschil met de academische verhandeling, waarin een eigen visie eveneens op prijs wordt gesteld. Maar de academicus beschrijft, compleet met in voetnoten verzekerde bewijzen, de resultaten van een onderzoek dat achter de rug is; de essayist onderzoekt iets door erover te schrijven. Je kunt het een vorm van schrijvend hardop denken noemen. Dat hoeft niet in een vacuüm te gebeuren, liever niet zelfs, om de kans op gezwets te verkleinen; kennis van zaken en belezenheid zijn alleszins welkom, maar ze zijn niet het doel, eerder het middel waarvan de essayist gebruik maakt om dat wat hij nog niet weet of begrijpt in zijn essay met woorden na te jagen.

De essayist doet dat voor zichzelf, uit eigen nieuwsgierigheid, maar als het goed gebeurt prikkelt hij evenzeer de nieuwsgierigheid van de ander. Het waarmerk van een geslaagd essay is dat het ook de lezer aan het denken zet, al dan niet hardop. In dit *Gids*-nummer overkwam het mij onder meer bij het essay van Leonoor Broeder over 'leef-tijd', waarin de manier waarop het tijdsverloop in een roman zich aftekent als hét kenmerk van goede literatuur wordt aangewezen. Waarom vinden we dat tijdsverloop dan zo belangrijk? En waarom juist in een roman? Op die vragen geeft het essay geen antwoord en moest ik als lezer zelf aan de slag. Zo hoort het.

(*NRC Handelsblad*, 14-8-2007)